

Lena Ekberg

”... *sån svensk å blond å sånt du vet.*”

Lexiko-grammatiska drag i Malmöungdomars talspråk

1. Inledning¹

Talspråket hos ungdomar utmärks generellt av en språklig kreativitet, som bl.a. tar sig uttryck i lek med ord, användning av slanguttryck och lånord, både från engelskan och från andra språk. Vidare förknippas ungdomars talspråk med ett snabbt taltempo och inslag av ”dramatisering”, genom den förhållandevis rikliga användningen av (pseudo)citat (Nordberg 1985, Kotsinas 1994). I en miljö där ungdomarna har olika språkliga och etniska bakgrunder, och där det språkliga inflödet inte är homogent och enspråkigt, kan det tänkas finnas ytterligare incitament för språkligt nyskapande.

I den här artikeln ska jag redogöra för ett antal språkliga drag som, från ett standardspråkligt perspektiv², ter sig utmärkande för talspråket hos två grupper av kvinnliga gymnasister i en mångspråkig skolmiljö i Malmö. Ungdomarna ingår i en större informantgrupp på 222 personer som spelats in inom ramen för forskningsprojektet *Språk och språkbruk hos ungdomar i flerspråkiga storstadsmiljöer*. Projektets övergripande syfte är att beskriva, analysera och jämföra språkbruket bland ungdomar i flerspråkiga områden i Stockholm, Göteborg och Malmö (se förordet till denna volym). Därmed hoppas vi också kunna närmare

¹ En rad personer har på olika sätt varit behjälpliga i arbetet med den här artikeln: Petra Bodén, Hannele Diehl, Carita Paradis, Christer Platzack, Gudrun Svensson, mina projekt-kollegor i Stockholm och Göteborg, samt deltagarna vid forskarseminariet i nordiska språk i Lund. Tack för era kloka synpunkter!

² Jag utgår egentligen från ett ”standardspråkligt talspråk”, vilket förstås är en konstruktion, såtillvida att detta knappast utgör en fullständig varietet som t.ex. en dialekt antas göra. Vad som avses här är summan av de *talspråkliga drag som inte är specifikt knutna till någon geografisk eller annan typ av varietet*. Den förkortade formen *sån* för *sådan* är exempel på ett standardspråkligt talspråksdrag.

karaktisera det som brukar kallas för rinkebysvenska, och för Malmös del rosegårdssvenska.³ Föreliggande studie fokuserar dock inte på rosegårdssvenska drag enbart. Som framgår av presentationen av informanterna (se nedan) är några av dessa klassificerade som talare av rosegårdssvenska – andra som talare av något annat än rosegårdssvenska – i ett lyssningstest som gjorts inom ramen för projektet (se Bodén denna volym).

Bland de drag som är utmärkande för talspråket hos informanterna i Malmö märks bl.a. ett frekvent bruk av *du vet* och *å sånt* (jfr ex. 1) liksom av *sån* i en funktion som determinerare (2). Vidare används *ba* jämte *å sånt* som anföringsmarkörer vid (pseudo)citat (3) samt adjektivet *helt* som subjektivt förstärkningsuttryck (4).

- (1) *sån* svensk å blond *å sånt du vet*
- (2) de e *sån journalfilm*
- (3) han *ba* kan du inte komma hit *å sånt*
- (4) de e *helt högt upp*

Med hjälp av *du vet* signalerar talaren att lyssnaren förväntas ha samma bakgrundskunskap och erfarenheter som hon. Användningen av *du vet* fungerar därmed som en närhetsskapande strategi. I (1) ovan kan *du vet* också tänkas markera slutet på yttrandet (se vidare Svensson denna volym). *Å sånt* hör till de vaghetsbetecknande s.k. påhängsuttrycken som också har interaktionella och samtalsstrukturerande funktioner. I (1) betecknar *å sånt* att den beskrivna referenten har fler egenskaper än ”svensk” och ”blond”, och att lyssnaren med hjälp av sin erfarenhet bör kunna lägga till resten. Pronomenet *sån* kan i attributiv ställning användas på liknande sätt som *du vet*, nämligen för att appellera till lyssnarens egna erfarenheter. Men *sån* används också – vilket är mer frapperande – som determinerare, jfr (2) där *sån* har samma funktion som den utelämnade obestämda artikeln, nämligen att introducera en ny referent i diskursen.

³ Den varietet som talas av ungdomar i flerspråkiga storstadsmiljöer har en rad olika benämningar, som rinkebysvenska (Stockholm), rosegårdssvenska (Malmö) och gårdstenska (Göteborg). Inom projektet har vi valt den övergripande termen *svenska på mångspråkig grund* (förkortat SMG) för dessa språkvarieteter, oberoende av om de talas i Malmö, Göteborg eller Stockholm.

I det följande ska jag koncentrera mig på tre av de ovanstående dragen, vilka gemensamt kan betraktas som lexiko-grammatiska, eftersom de har ett lexikalt ursprung (och i viss mån bibehållen lexikal funktion) men är på väg att grammatikaliseras, eller redan är grammatikaliserade. Det första draget är användningen av *sån*, sett både ur pragmatisk, interaktiv synvinkel och ur ett språkutvecklingsperspektiv (avsnitt 3). Vissa användningar av *sån* tyder på att pronomenet håller på att grammatikaliseras i funktionen som determinerare. Den fråga jag ska försöka besvara är vad som motiverar den processen, och hur de utvidgade användningarna i vårt material kan relateras till den primära lexikala betydelsen hos *sån*. Det andra draget är användningen av *å sånt* som påhängsuttryck, med samtalsstrukturerande, interaktionella och innehållsligt modifierande funktioner (avsnitt 4). Det tredje är den utvidgade användningen av adverbet *helt* som förstärkningsuttryck, jfr *helt högt upp* (avsnitt 5).

2. Undersökningsmaterialet och informanterna

Det undersökta materialet baseras på dels, och framför allt, s.k. egeninspelningar, dels inspelningar av gruppdiskussioner i skolmiljö. De inspelade ungdomarna fördelar sig på två kamratgrupper, hädanefter kallade CGr1 respektive EGr2. Grupperna är inbördes olika såtillvida att CGr1 består av informanter som alla har utländsk bakgrund och är aktivt tvåspråkiga, medan EGr2 består av enspråkiga informanter med svensk bakgrund. Informanterna i de båda grupperna går på olika gymnasieskolor och på olika gymnasieprogram: CGr1 på Cypresskolan, naturvetarprogrammet, och EGr2 på Ekskolan, samhällsprogrammet.⁴ Den gemensamma nämnaren är emellertid den mångspråkiga skolmiljön; informanterna går i klasser där ca 65 % av eleverna har utländsk bakgrund.

Från CGr1 finns totalt åtta egeninspelningar på sammanlagt 330 minuter. Det material som ligger till grund för min analys baseras på transkriptioner av fem inspelningar på sammanlagt 193 minuter. Det analyserade materialet i EGr2-gruppen utgörs av transkriptioner från tre egeninspelningar samt delar av tre inspelningar av gruppdiskussioner i skolan, totalt 164 minuter.

⁴ Såväl skolorna som informanterna (se nedan) har kodnamn.

CGr1 består av fyra kvinnliga informanter, Gorda, Sabaah, Jing och Duhi, som går på Cypresskolans naturvetenskapliga program. Samtliga fyra bidrog med stimuli till ett lyssningstest med syftet att utröna vilka informanter som uppfattades som talare av rosengårdssvenska (se Bodén denna volym). En statistiskt signifikant del av lyssnarna klassificerade Sabaah och Duhi som talare av rosengårdssvenska medan Jing klassificerades, också signifikant, som talare av någon annan varietet än rosengårdssvenska. Beträffande Gorda var lyssnarna inte samstämmiga: knappt hälften av lyssnarna klassificerade henne som talare av rosengårdssvenska, resten som talare av någon annan varietet.

EGr2 består av tre kvinnliga informanter, Bodil, Märta och Aurora, som går på samhällsprogrammet på Ekskolan. Märta och Aurora bidrog med stimuli till perceptionsexperimentet och klassificerades båda som talare av någon annan varietet än rosengårdssvenska av en statistiskt signifikant majoritet av lyssnarna. I artikeln refererar jag till det material som ligger till grund för min studie som Malmömaterialiet (eller SMG-materialiet) trots att det endast representerar en del av det insamlade materialet från Malmö.

De språkliga drag som här ska redogöras för (se ovan) förekommer i båda grupperna, och hos såväl enspråkiga som tvåspråkiga talare. Dragen är av allt att döma gemensamma för ungdomar i en mångspråkig skolmiljö i Malmö. Förmodligen är de mer spridda än så, men tillsvidare nöjer jag mig med att beskriva språkbruket i de båda ovannämnda informantgrupperna.

3. *sån*

Pronomenet *sån* används frekvent i Malmömaterialiet.⁵ Syntaktiskt och funktionellt har det en utvidgad användning i jämförelse med standardsvenskan. Det visas av att i princip samtliga användningar som förtecknas i Telemann et al. (1999, bd 2, s. 447ff) (hädanefter SAG) också finns belagda i Malmömaterialiet. Men därutöver finns det användningar i Malmömaterialiet som inte är allmänna i standardsvenskan och som inte omnämns i SAG (se Ekberg 2006). Mest frapperande är att *sån* i vissa fall tycks ersätta den obestämda artikeln; jämför nedanstående utdrag där den annars obligatoriska indefinita artikeln *en/ett* saknas.

⁵ Avsnittet om *sån* bygger delvis på Ekberg (2006).

- (5) nej de e *sån journalfilm # sån färgfilm # ja # såna fem kakor* (Gorda, aC05-006⁶)

Utvecklingen av *sån* från ett jämförande pronomen till en determinerare utgör en grammatikaliseringsprocess i den bemärkelsen att determinerare är en mer generell grammatisk funktion än den jämförande. I det följande avsnittet (3.1.) redogör jag för de olika funktionerna hos *sån* såväl i standardsvenskan som i SMG-materialet från Malmö. I avsnitt 3.2. gör jag en semantisk analys av *sån* som illustrerar de olika faserna i grammatikaliseringsprocessen. Slutligen argumenterar jag för att motiveringen till *sån*:s utveckling till determinerare kan härledas till det demonstrativa element som är en del av *sån*:s betydelse (3.3.).

3.1. Det polyfunktionella *sån*

Den primära betydelsen hos *sån* är att jämföra två referenter med avseende på typ (SAG, bd 2, s. 447). Jämför exemplen nedan där A = den betecknade referenten och B = jämförelse referenten, eller komparanden.

- (6) Jag vill ha [en sån klänning]_A [som Lisa har]_B.
- (7) a. Jag vill ha [en sån klänning]_A [som den i fönstret]_B.
b. Jag vill ha [en sån klänning]_A.

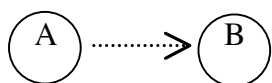

Fig. 1.

⁶ I den mån exemplen är tagna ur projektmaterialen anges kodnamn på informanterna samt inspelningsbeteckning; aC05-006 ska utläsas a = audioinspelning, C = Cypresskolan, 05 = egeninspelning och 006 = serienumret. När inspelningen är gjord på Ekskolan anges detta med E (istället för C), och om det handlar om en gruppdiskussion på skolan anges detta med 04B (istället för 05), jfr exempel (10) nedan. Exemplen återges med skriftspråksnära ortografi. Vissa (form)ord, som *är*, *och*, *det* etc., återges dock med talspråksformerna *e*, *å*, *de* etc. # markerar paus. De transkriptioner som exemplen är hämtade ifrån är något utförligare än vad som framgår här. De kan innehålla metakommentarer av olika slag, markering för överlappande tal, emfatisk betoning och liknande. Information av detta slag har utelämnats när den inte spelar någon roll för tolkningen av de ord och uttryck som står i fokus.

För att beteckna A ”pekar” *sån* på en referent B som är närvarande antingen i den fysiska talsituationen eller i talarens och lyssnarens minne, dvs. i den utvidgade, icke-fysiska talsituationen. Pekandet kan vara explicit (dvs. utgöras av en fysisk gest) eller implicit (t.ex. genom att talaren riktar blicken mot komparanden), eller abstrakt, som när talaren riktar uppmärksamheten på komparanden enbart med språkliga medel (med hjälp av en jämförande relativsats; jfr ex (6)). *Sån* har med andra ord både en deiktisk och en demonstrativ betydelse utöver den jämförande. I den jämförande användningen har den betecknade referenten (A) implicit referens medan komparanden (B) är explicit angiven. När komparanden är fysiskt närvarande är den deiktiska betydelsen framhävd.

Också i (8)-(10) kan komparanden sägas höra till talsituationen utan att vara fysiskt närvarande. *Sån* pekar nämligen på en referent (B) som lyssnaren antas känna till eller kunna identifiera enbart med hjälp av sin kunskap och tidigare erfarenheter. Denna gemensamma kunskap hos talare och lyssnare innefattas med andra ord i talsituationen och *sån* är också här deiktiskt. Till skillnad från användningen i (6) är komparanden emellertid inte explicit angiven.

(8) jag har *sån säng* # du vet *sån sån fjärrkontroll* (Gorda, aC05-018)

(9) vad heter *sån musiklärare* han liknade han som var reklam (Sabaah, aC05-004)

(10) åå vi bytte *såna kort såna typ fotokort* (Märta, aE04B-016)

Sån har i exemplen ovan samma funktion som s.k. påminnande demonstrativer⁷, nämligen att peka på en referent som inte har nämnts tidigare i den pågående diskursen. I standardspråkligt talspråk elaboreras ofta *sån* med *här/där*, men i Malmömaterialiet förekommer nästan alltid *sån* ensamt i denna funktion. Märk att (8) och (9) saknar indefinit artikel. Inte sällan signalerar *sån (här/där)* att talaren är osäker om benämningen av referenten; jfr (9) där *sån musiklärare* föregås av *vad heter* och (9) där *såna kort* omedelbart följs av *såna typ fotokort*.

⁷ Jämför Lindström (2000) som använder termen ”påminnande” när demonstrativt *den här/där* används för att ”(åter-)införa en referent som de samtalande antingen talat om vid tidigare tillfällen, eller som talaren utifrån sin kunskap om lyssnaren ändå antar att den senare känner till” (s. 96).

I (11) är den deiktiska och demonstrativa betydelsen ytterligare framhävd: *sån* pekar på en referent i den fysiska talsituationen som i något avseende är anmärkningsvärd. Betydelsen är (implicit) komparativ, eftersom det anmärkningsvärda hos den utpekade entiteten bara kan förstås utifrån en jämförelse med en annan entitet (som alltså utgör en implicit norm).

(11) tänk dej en förtifemåring ha *sån kropp* (Jing, aC05-001)

Den deiktiska/demonstrativa användningen i (11) har också ett expressivt drag och ligger följaktligen nära den rent expressiva användningen, där *sån* betecknar att referenten har egenskaper som är anmärkningsvärda, jfr (12):

(12) a. *Såna vackra blommor!*

b. *sån tur jag hade de avstängt* (Sabaah, aC05-006)

Också här är den komparativa betydelsen implicit eftersom det anmärkningsvärda hos den betecknade entiteten bara kan förstås utifrån en jämförelse med en annan tänkt entitet. Till skillnad från den deiktiska/demonstrativa betydelsen är det dock inte referenten som sådan som pekas ut utan egenskaperna hos referenten. Som ett indicium på detta ser jag det faktum att en nominalfras med expressivt *sån* inte kan byggas ut med en relativsats som anger en explicit komparand, **såna vackra blommor som dom jag fick igår*. Expressivt *sån* kan inte heller elaboreras med *här/där* för att peka på den betecknade referenten, jfr **sån där tur jag hade det avstängt!*

Den deiktiska och demonstrativa användningen kan slutligen utvidgas till att omfatta också den lingvistiska kontexten, dvs. *sån* kan anaforiskt peka på en referent som har nämnts tidigare i den aktuella diskursen. I den här användningen är både A och B (lingvistiskt) explicita, jfr:

(13) När Kalle fick [en treväxlad cykel]_A ville Lisa också ha [en sån]_B

I SMG-materialet från Malmö återfinns vi samtliga användningar som förtecknas i SAG, utom den anaforiska som inte säkert kan beläggas.⁸ Det finns emel-

⁸ Det exempel som anges i Ekberg (2006) är vid närmare genomlysning osäkert, jfr *och när personer e tysta så vet man inte vad # hur såna tänker fattar du+*.

lertid användningar som är specifika för SMG-materialet, nämligen när *sån* tycks ersätta den indefinita artikeln *en/ett*, både formellt, genom att stå i artikelposition, och funktionellt, genom att introducera en ny diskursreferent. Jämför (8)-(9) ovan där *sån* formellt ersätter den indefinita artikeln, liksom (14) nedan:

(14) a. varför jag hade tagit *sån pistol* å skjutit alla # upp # ner (Gorda, aC05-006)

b. jag hade *sånt dockhus* med två våningar å ett garage (Märta, aE04B-005)

Funktionen att introducera en ny referent är mest framträdande i de fall där *sån NP* utgör det egentliga subjektet i en presenteringskonstruktion⁹, jfr (15)-(18).

(15) när jag var i bibl+ ee var de i banken i fredags så *var de sån liten bebis* (Gorda, aC05-001)

(16) så e de lite fjäril fattar du # så *finns de sån e e typ tecknad figur* nåt sånt # nej de e inte tecknad figur # *de e sån figur* du vet för barn # så *e de sån fågel som e gul* så ja xxx (Duhi, aC05-001)

(17) nej *de e sån journalfilm* # *sån färgfilm* # ja # *såna fem kakor* (Gorda, aC05-006)

(18) (aC05-001)

Duhi: de e stranden va?

Jing: nä de e öken.

Sabaah: hä

Jing: typ # ser du inte här # *de e typ sån lit+ sån liten öken* jag fattar inte

I svenskan liksom i engelskan måste det egentliga subjektet i en presenteringskonstruktion vara indefinit. Märk att talaren i (16) och (17) efter hand, successivt, utvecklar egenskaperna hos den nya referenten, precis som väntat när en ny diskursreferent introduceras.

⁹ Med presenteringskonstruktion avser jag såväl existentialkonstruktioner som kluvna satser.

Sån kan emellertid stå också på den bestämda artikelns plats, nämligen i frasen *sån värsta N*, jfr *å så har hon målat du vet med sån värsta brunkräm över ansiktet* (se vidare Ekberg 2006: 72). Slutligen förekommer *sån* marginellt också i determinerarepositioner som inte utnyttjas i standardspråket, t.ex. framför substantiv i plural (jfr *såna fem kakor* i exempel (5) ovan) och framför egennamn (se Ekberg 2006: 72).

Användningarna i (6)-(18) kan sammanfattas enligt nedan, där endast den funktion (betydelse) som är i förgrunden är angiven.

- (6)-(7) jämförande
- (8)-(10) påminnande
- (11) demonstrativ
- (12) expressiv
- (13) anaforisk
- (14)-(18) determinerare

I exempel (6) och (7) är den jämförande betydelsen i förgrunden. I övriga fall är den jämförande betydelsen mer eller mindre förbleknad, om än inte helt bortträngd. Den demonstrativa och expressiva betydelsen i (11) respektive (12) förutsätter t.ex. en implicit jämförelse med en imaginär komparand.

I det följande avsnittet ska jag visa hur de olika betydelseerna av *sån* semantiskt och funktionellt kan relateras till varandra med hjälp av det verktyg som den kognitiva semantiken tillhandahåller. Beskrivningen postulerar samtidigt att *sån* har genomgått en grammatikaliseringsprocess, en utveckling från en primär, deskriptiv jämförelsebetydelse till en grammatisk funktion som determinerare. I denna utveckling blir konstrueringen av *sån*:s betydelse successivt alltmer *subjektiv* (se nedan).

3.2. Semantisk analys av *sån*: grundning och subjektifiering

Inom kognitiv grammatik används termen *grounding*, ”grundning” (se t.ex. Langacker 2002a), när en entitet knyts till talsituationens kontext, dvs. deltagare, tid, plats, tidigare diskurs och gemensam kunskap hos deltagarna. Grundningen ”lokaliserar” den betecknade entiteten, t.ex. ett substantiv eller ett verb, med avseende på talsituationen och gör det möjligt för deltagarna att etablera mental kontakt med det som omtalas. Nominal och verbal grundning är nödvändig i

språklig kommunikation för att identifiera vad som omtalas och hur handlingar och händelser förhåller sig till talsituationen. Ett naket substantiv, t.ex. *flicka*, betecknar en *typ* av entitet, medan en nominalfras – *flickan, den här flickan, två flickor* – betecknar en *instans* av denna typ, som är kontextuellt identifierad av talare och lyssnare. Satsen *Kalle sprang till affären* uttrycker en handling som försiggick vid en tidpunkt före talögonblicket; med hjälp av preteritumformen hos verbet knyter talaren en instans av händelsetypen¹⁰ ”att springa” till talsituationens kontext. I mer traditionella termer kan vi säga att en grundad nominalfras ”refererar” till den betecknade instansen – med det förbehållet att referenten ska ses som en entitet i det mentala rummet, inte i den fysiska världen.

Vissa grammatiska element fyller specifikt funktionen att grunda ett nominalt eller verbalt uttryck. Tempusändelsen gör ett verb till ett finit verb, medan t.ex. den bestämda artikeln gör en refererande nominalfras av ett naket eller utbyggt substantiv. I fortsättningen använder jag termen *determinerare* som samlingsnamn för nominala grundande element, dvs. grammatiska element som är avgörande för bildandet av en refererande nominalfras, i de fall inget annat element fyller funktionen att grunda nominalfrasen. För svenskans del, liksom för t.ex. engelskan (Langacker 2002a, 2004), är det i princip artiklar, demonstrativer, kvantifierare (t.ex. *någon, alla*) och possessiver som utgör determinerare. Determinerarna kan vara antingen definitiva eller indefinita. *Definita determinerare* konstruerar referenten som unikt identifierbar för lyssnaren. Användningen av en *indefinit determinerare* signalerar att talaren inte väntar sig att lyssnaren ska kunna unikt identifiera den instans som plockats ut som referent. Både definitiva och indefinita determinerare identifierar en entitet som referent i den pågående diskursen.

Konceptuellt sker identifikationen av en referent genom riktad och koordinerad uppmärksamhet hos talare och lyssnare (Langacker 2004: 102). Arketyper för den nominala grundningen är den fysiska gesten att peka. Grundande element ligger konceptuellt mer eller mindre nära arketyper: demonstrativer som åtföljs av ett fysiskt pekande ligger närmast arketyper, indefinita determinerare längst ifrån (Langacker 2004: 96).

¹⁰ Termen *händelse* används här som ett överordnat begrepp för mer specificerade aktionsarter som handling, process, aktivitet och tillstånd; jämför engelskans *event*.

Determinerare är alltså grammatiska element som på ett systematiskt sätt relaterar en substantivisk fras till talsituationens kontext. (I den bemärkelsen är determinerare deiktiska till sin natur.) Ett indicium på att determinerare är grammatikaliserade är att grundningen så att säga är osynlig. Så plockar t.ex. den bestämda artikeln ut en instans av en typ – som betecknas av ett visst substantiv – och anger denna som ”känd för oss”, dvs. deltagarna i talsituationen. Betydelsen hos den bestämda artikeln är *subjektivt konstruerad*, med en väletablerad term från den kognitiva grammatiken (Langacker 2002b). Den definitiva betydelsen kan inte frigöras från talsituationen, eftersom den är beroende av talarens och lyssnarens gemensamma identifikation av en viss entitet. Termen ”subjektiv” hänför sig till att den grammatikaliserade betydelsen är inherent i talsituationen och därför inte kan betraktas eller konceptualiseras utifrån, dvs. (metaforiskt) utgöra ”objekt” för perceptionen.¹¹ Betydelsen hos den bestämda artikeln kan ju t.ex. inte fokuseras genom betoning, utan att därmed förlora sin artikelstatus och i stället tolkas som determinativt eller demonstrativt pronomen, jfr *Det var DEN röda bilen Kalle ville ha*. Inte heller kan preteritumändelsen få betoning: *Igår hoppADE jag fyra meter*.

Grammatikaliseringen av ett lexikalt element till determinerare tycks förutsetta en (gradvis) subjektivering av betydelsen (Langacker 1990). Graden av subjektiv konstruering är med andra ord en viktig faktor i bedömningen av den grammatiska funktionen hos *sån*. I de följande schematiska beskrivningarna av betydelsen hos *sån* beaktas just i vad mån aspekter av talsituationen (jämförelseentiteten, talarens och lyssnarens kunskaper etc.) är explicita, och kan fokuseras, eller är implicita och inherent hos talare och lyssnare.

I den semantiska analysen skiljer jag mellan *omedelbar räckvidd* (IS, immediate scope) och *maximal räckvidd* (MS, maximal scope). Både IS och MS relaterar till en betraktare eller någon som konceptualiserar ett skeende. När en entitet är inkluderad i IS är den ”onstage” med avseende på betraktaren, i annat fall är den ”offstage”. *Profilen*, det som betecknas, är alltid innanför IS.

¹¹ I vissa fall kan vi välja mellan en (mer eller mindre) objektiv eller en subjektiv konstruering av en viss situation. Jämför följande yttrande av samma person: *Kom ska mamma / fröken hjälpa dig* med *Kom ska jag hjälpa dig*. När talaren talar om sig själv som ”mamma”, eller som ”fröken”, betraktar hon sig själv utifrån; hon refererar till sig själv på ett mer objektivt sätt än med det subjektiva ”jag”.

I den jämförande betydelsen relateras den betecknade entiteten (A) till en annan entitet, komparanden (B). *Sån* pekar på B för att identifiera A. I (19) (identiskt med (6) ovan) är både A och B explicita och jämförelsen är därmed explicit. IS inkluderar A, B och den jämförande (grundande) relationen, R_g . (S respektive H betecknar talare ("speaker") och lyssnare ("hearer")); G står för grund ("ground"), dvs. talsituationen.)

(19) Jag vill ha [en sån klänning]_A [som Lisa har]_B

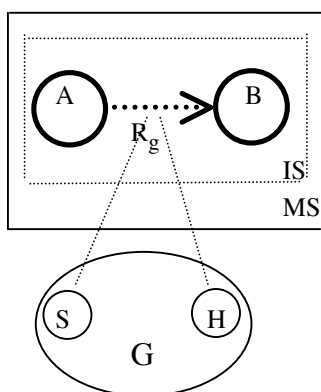

Fig. 2.

I den deiktiska betydelsen i (20)/(7b) finns ingen explicit komparand. *Sån* är emellertid jämförande också här, eftersom identifieringen av A är beroende av B, som antingen är fysiskt närvarande i talsituationen eller härledbar från den lingvistiska eller situationella kontexten.

(20) Jag vill ha [en sån klänning]_A.

Inte heller i den påminnande funktionen, finns det någon explicit komparand; jfr exempel (21)/(8):

(21) jag har *sån* säng # du vet *sån sån fjärrkontroll* (Gorda, aC05-018)

När talaren använder *sån* i exempel som (21) refererar hon till en imaginär komparand, en *typ* av referent. Hon anspelar på den gemensamma kunskapen och erfarenheten hos talare och lyssnare. Den imaginära komparanden är tillgänglig för lyssnaren just genom den förmodade gemensamma kunskapen. Jag antar därför att komparanden är inkluderad i IS, men icke-profilerad. Komparanden är med andra ord en del av grunden (G), eftersom den är en del av talarens och lyssnarens föreställningsvärld, jfr fig. 3. Den imaginära komparanden kan dock

få explicit referens, t.ex. genom en efterföljande relativsats, jfr *sån (där) säng som...*, vilket är ett argument för att den imaginära komparanden hör till *sån:s* semantiska räckvidd.

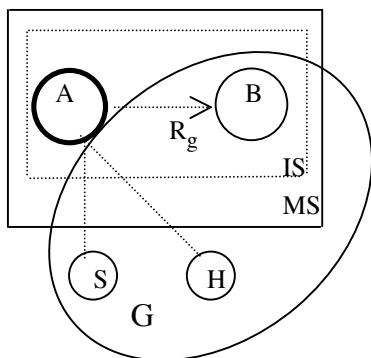

Fig. 3

I den demonstrativa respektive expressiva användningen är komparanden inte bara icke-profilerad utan *utanför IS*, jfr (22)/(12) och fig. 4.

(22) *Såna vackra blommor!*

Som noterades i avsnitt 3.1. kan vi inte explicit referera till komparanden när *sån* används expressivt, jfr *Såna vackra blommor (*som dom jag fick igår)*.¹² Eftersom komparanden fungerar som en implicit definierande norm för den betecknade entiteten, antar jag emellertid att den är inkluderad i *sån:s* maximala räckvidd (MS). Skillnaden mellan fig. 3 och 4 är alltså att IS i det senare fallet endast innefattar *en* entitet, den betecknade referenten.

¹² Däremot är det möjligt att explicit ange komparanden när *sån* används demonstrativt, jfr exempel (11) ovan, med en tillagd relativfras: *tänk dej en förtifemåring ha sån kropp som en tjugofemåring*.

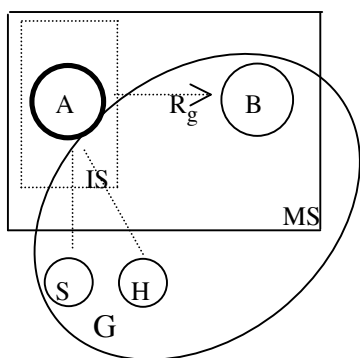

Fig. 4

Också när *sån* fungerar som determinerare innefattar den omedelbara semantiska räckvidden endast en entitet, den som betecknas, jfr (23)/(15).

(23) när jag var i bibl+ ee var de i banken i fredags så *var de sån liten bebis*
(Gorda, aC05-001)

Sån fyller här samma funktion som den obestämda artikeln, nämligen att introducera en ny referent i samtalet. Samtidigt finns den deiktiska och jämförande betydelsen hos *sån* kvar – om än inte i förgrunden – och den nya referenten konstrueras därigenom som ”känd för oss” (jämför betydelsen hos definitiva determinerare). *Sån* fungerar därmed som en signal för lyssnaren att föreställa sig en *typ* av referent till vilken den nya referenten hör. I så måtto kan vi tala om en imaginär komparand också här. Liksom vad gäller den expressiva användningen av *sån* ligger den imaginära komparanden utanför den omedelbara semantiska räckvidden (jfr fig. 4) och kan inte explicit refereras till. Komparanden, konstruerad utifrån den gemensamma kunskapen hos deltagarna, är en del av grunden som inte kan ”frigöras” från betydelsen hos *sån*. Betydelsen hos *sån* är alltså maximalt subjektiv i funktionen som determinerare. *Sån* fungerar, med Langackers terminologi (se ovan), som ett grundande element – det har både en maximalt subjektiv konstruering och kan ensamt göra ett substantiv till en refererande nominalfras.

Den semantiska analysen ovan leder till antagandet att determineraren *sån* har en dubbel betydelse: *sån* refererar till en *indefinit* entitet, som hör till en *typ* av entitet som är *konstruerad som känd för lyssnaren*. Den övergripande indefinita betydelsen innefattar alltså ett definit betydelseelement. Denna dubbla betydelse förklarar varför *sån* kan användas *både* för att *aktualisera* en referent som lyss-

naren känner till *och* för att *introducera* en ny referent, som visserligen är obekant för lyssnaren men som denne förväntas kunna föreställa sig.

I sin lexikala (jämförande) användning refererar *sån* explicit till talsituationens kontext genom att peka på en reell komparand, oavsett om denna är fysiskt närvarande eller inte. I sin grammatiska användning däremot (som determinerare, i demonstrativ och i expressiv användning) refererar *sån* implicit till talsituationens kontext genom att hänvisa till en imaginär komparand som lyssnaren själv får konstruera med hjälp av sin kunskap och erfarenhet och de ledtrådar som talaren ger i diskursen. I den lexikala användningen är grunden med andra ord objektivt konstruerad, i den grammatiska är den subjektivt konstruerad.

Den demonstrativa betydelsen, som är inherent i den lexikala, jämförande betydelsen hos *sån*, utvidgas i de olika användningarna till att hänföra sig inte bara till den omedelbara, fysiska talsituationen utan också till talsituationen i vidare bemärkelse. I den innefattas såväl talarens och lyssnarens minne och erfarenheter (den påminnande funktionen) som den lingvistiska kontexten (den anaforiska funktionen). Komparanden, som i den jämförande betydelsen är fysiskt närvarande och/eller lingvistiskt explicit, är i dessa utvidgade användningar implicit och måste konstrueras av talare och lyssnare i den pågående diskursen. När *sån* används för att introducera en ny referent kan den imaginära komparanden inte frigöras från talarens föreställningsvärld och explicit refereras till.¹³ Detta är ett indicium på att *sån* har grammatikaliserats som determinerare.¹⁴

4. å sånt

Informanterna i Malmömaterialen har en riklig förekomst av uttrycket *å sånt*, tillagt som avslutning på ett yttrande.¹⁵ *Å sånt* hör till de s.k. påhängsuttrycken,

¹³ Detta är, som sagt, inte heller möjligt när *sån* används expressivt (se ovan).

¹⁴ Jfr vad Langacker (2002b: 13f) anger som en av egenskaperna hos ett grundande element (dvs. en determinerare), nämligen att det inte kan explicit referera till någon aspekt av talsituationen, t.ex. till talaren eller lyssnaren.

¹⁵ Vid intervjuer med ungdomar som deltog i ett lyssningstest för att identifiera talare av rosengårdssvenska nämndes uttrycket *å sånt* som ett av de språkliga drag som är typiska för rosengårdssvenskan (se Bodén denna volym).

en speciell typ av syntaktiskt självständiga diskurspartiklar¹⁶ med såväl innehållsliga som samtalsstrukturerande och interaktionella funktioner (Norrby 2001; se även Aijmer 1985). Formellt kännetecknas påhängsuttrycken av en inledande konjunktion (*å, eller*)¹⁷ som följs av en nominalfras med ett pronomen som huvudord (t.ex. *sånt, nåt*). Av påhängsuttrycken är *å sånt* det i särklass mest frekventa i det undersökta materialet; *å sånt* förekommer 112 gånger.¹⁸ Därefter kommer *å så* (12), *eller nåt sånt* (11), *eller nånting* (8). Andra påhängsuttryck är belagda bara enstaka gånger, jfr *å dom, eller nånting sånt, å sånt där, eller så, eller så här, sånt, å typ så, å en massa sånt, eller (nåt) sånt, å allt sånt*.

En jämförelse med två andra undersökningar av svenska påhängsuttryck i tal-språk – Aijmers (1985) och Norrbys (2001) – ger vid handen att det förmodligen finns såväl regionala som tidsmässiga skillnader. Aijmers material är insamlat under sent 1970-tal och informanterna är äldre än de gymnasieungdomar som både Norrby och jag själv undersöker. I Aijmers undersökning (1985) är *och/å så där* det vanligaste påhänget av uttryck som inleds med *och/å* (182 belägg) följt av *och/å så* (99) och *å sånt där* (80).¹⁹ *Å sånt*, som ju har en total dominans i mitt material, har däremot inte mer än 42 belägg i Aijmers material. I Norrbys undersökning (2001), baserad på ett material som samlats in tjugo år senare (1997-1999)²⁰, är det istället *å så* som är det vanligaste påhängsuttrycket; det

¹⁶ Diskurspartiklar är en något svåravgränsad grupp, för en översikt se t.ex. Jucker & Ziv (1999). Kotsinas (1994) använder i stället termen *samtalspartiklar* för uttryck vars övergripande funktion är att ”utgöra en länk mellan talare och lyssnare, dvs. att signalera hur yttrandet ska tolkas” (s. 95).

¹⁷ Konjunktionen kan ibland vara utelämnad.

¹⁸ Materialet (dvs. både grupp CGr1 och EGr2, se avsnitt 2) omfattar ca 41 000 tokens, där inte endast lexikala enheter är medräknade utan även onomatopoetiska uttryck och tvekljud.

¹⁹ Aijmer baserar sin studie på korpusen ”Språksociala studier i en talspråklig databas” (Språkdata, Göteborg), men det framgår inte hur stor denna är. Vad gäller frekvensen hos enskilda uttryck kan därför inga jämförelser göras med andra material, men det är icke desto mindre intressant att jämföra det relativa förhållandet mellan påhängsuttrycken i olika material.

²⁰ Norrby använder sig av den s.k. GSM-korpusen, ett material insamlat inom ramen för forskningsprojektet *Gymnasisters språk- och musikvärldar* (GSM). Korpusen består av intervjuer med kvinnliga och manliga gymnasister i Göteborgsområdet (se vidare Norrby 2001).

svarar mot 26 % av alla förekomster av påhängsuttryck. *Å sånt* kommer på andra plats, med endast hälften så många belegg som *å så*, eller 12,5 % av den totala andelen påhängsuttryck. *Å så där*, som är det mest frekventa påhänget i Aijmers undersökning, hamnar, tillsammans med *å så här*, en bra bit längre ner på frekvenslistan i Norrbys undersökning (7 respektive 8 % av den totala andelen påhäng). Men intressant nog finns varken *å så här* eller *å så där* belagda i Malmömaterialiet. Vi kan alltså konstatera dels att *å sånt* blir frekventare ju yngre materialet är, dels att det förmodligen finns regionala skillnader beträffande populariteten hos olika påhängsuttryck.

Påhängsuttrycken är typiskt mångfunktionella. Det innebär inte bara att de kan ha olika funktioner i olika sammanhang utan att de samtidigt kan ha flera olika funktioner. I det undersökta materialet fungerar *å sånt* både som *modifierare* (av ett föregående led), *anföringsmarkör* och som *gränsmarkör* (för att markera slutet på en sats eller ett yttrande). Som anförings- och gränsmarkör har *å sånt* samtalsstrukturerande och interaktionella funktioner, som modifierare en framför allt innehållslig funktion.²¹ När *å sånt* markerar slutet på en anföring fungerar uttrycket samtidigt som gränsmarkör, och eventuellt också som modifierare. I vissa fall är dock funktionen som gränsmarkör tämligen renodlad, även om den modifierande effekten av *å sånt* inte är helt frånvarande (se avsn. 3.3). Funktionen som modifierare sammanfaller däremot vanligen med funktionen som anförings- eller gränsmarkör.

Det ska framhållas att påhängsuttrycken, liksom övriga diskurspartiklar, trots de likartade funktionerna också uppvisar olikheter sinsemellan. Det hänger samman med att ”deras ursprungliga betydelseinnehåll alltid på något sätt färgar av sig på användningen” (Kotsinas 1994: 95). Hur mycket av det lexikala innehållet som finns kvar i den diskursiva användningen hänger nära samman med vilken funktion *å sånt* har, eller vilken funktion som är mest framträdande, i den aktuella kontexten. I det följande ska vi se närmare på *å sånt* som modifierare (4.1.), som anföringsmarkör (4.2.) och som gränsmarkör (4.3.).

²¹ I sin modifierande funktion bidrar *å sånt* med andra ord till den propositionella betydelsen, vilket enligt vissa forskare skulle diskvalificera *å sånt* som diskurspartikel (men se t.ex. Schiffrin 1987).

4.1. *å sånt* som modifierare

Den modifierande funktionen hos *å sånt* motiveras i hög grad av den produktiva, lexikala betydelsen hos de båda leden. *Å sånt* betecknar att något läggs till, av liknande slag som det som uttrycks i det föregående ledet, vanligen en nominalfras, jfr *vi behöver mössor å sånt*. Genom att inte ange exakt vad som ska läggas till har *å sånt* också en vag referens. Som vi ska se nedan drabbar denna vaghet dock i allmänhet inte det modifierade ledet, dvs. föregående fras eller sats, i sig.

Exemplen nedan är representativa för vad jag menar vara en typisk användning av *å sånt* som additiv modifierare. Betydelsen kan parafrastras som ”och andra liknande saker”, ”och mer av samma slag”. Närmare bestämt har *å sånt* i denna funktion både en additiv och en jämförande betydelse, härledbar från konjunktionen *å* och pronomenet *sånt*. Den här funktionen är liktydig med det Norrby (2001) benämner del-helhetsrelation: ”ett sätt för talaren att signalera att det som nämnts bara är ett eller ett par exempel på en mer generell kategori” (s. 186).²² Det led som påhänget refererar till utgör med andra ord en mängd (jfr Dines 1980) och påhängsuttrycket är ett sätt att referera till denna mängd ”på ett mindre precist sätt” (Aijmer 1985: 114).

- (24) a. hästarna skulle få *såna hinder å sånt* (Aurora, aE04B-005)
- b. å folk som *skrev brev till dom å sånt* (Aurora, aE04B-003)
- c. han bara snacka # *om skolan å sånt* # (Sabaah, aC05-004)
- d. så de finns *såna tallrikar* där också nu *å sånt* (Gorda, aC05-006)

Innehållet i den fras eller sats som *å sånt* modifierar kan också vara överordnat (eller en förutsättning för) de entiteter/aktiviteter som *å sånt* refererar till. Jämför exempel (25) där *å sånt* refererar till en obestämd mängd aktiviteter som alla är en följd av, eller innefattas i, aktiviteten att ”sälja stugan” (till exempel att putsa fönsterna).

- (25) så skulle vi putsa fönsterna för dom skulle *sälja stugan å sånt* (Märta, aE05-019)

²² Märk att detta inte gör innehållet i det sagda ”mindre exakt”, så som fallet är vid påhäng som *å så*.

Denna inkluderande additiva betydelse kan jämföras med den exkluderande additiva betydelsen i exemplen i (24) ovan: i (24d) t.ex. kan vi förmoda att *å sånt* refererar till både bestick och glas, ting som utöver tallrikar vanligen behövs för att äta en måltid.²³

När *å sånt* har inkluderande referens betecknar det modifierade ledet den mest framträdande eller övergripande entiteten/aktiviteten i en viss kategori. Det fungerar med andra ord som en metonym för kategorin ifråga. (I (25) anger *å sånt* en kategori av olika handlingar som på något sätt hör ihop med försäljning av hus, där ”sälja stugan” är den viktigaste.) Men också när *å sånt* har exkluderande referens betecknar det modifierade ledet av naturliga skäl en framträdande entitet eller aktivitet i en kategori av entiteter/aktiviteter. Jämför exemplen i (26) och (27) där den mest framträdande handlingen betecknar, också metonymiskt, ett antal relaterade handlingar (så kan ”duscha” tänkas beteckna kategorin ”göra sig i ordning efter gympan”).

(26) å som man säger å så gick hon bara ut sen åå # sket i å *duscha å sånt*
(Aurora, aE05-019)

(27) men de var helt överkligt i slutet där spindeln börjar *skrika å sånt* # bara ställer sej upp på bakbenen bara <iii.. >²⁴ (Märta, aE04B-003)

Den additiva betydelsen kan emellertid vara bortträngd till förmån för den jämförande, jfr (28) nedan där *å sånt* markerar att talaren är osäker på det valda uttryckets lämplighet.

(28) de e vad heter de så # *slagen å sånt* (Bodil, aE04B-003)

I det här fallet refererar förmodligen inte *å sånt* till en vag mängd (där ”slagen” ingår), utan ger själva det modifierade uttrycket en vag tolkning. *Å sånt* har här samma funktion som andra vaghetsmarkörer, jfr:

²³ Huruvida referensen är exkluderande eller inkluderande kan vi förstås inte med säkerhet veta; det vet bara talaren. Däremot kan vi med hjälp av vår omvärldskunskap dra slutsatser om huruvida den mängd som *å sånt* refererar till exkluderar eller inkluderar det modifierade ledet.

²⁴ < > markerar direkt anföring.

(29) jo sju sju sju åtta nånting de var *nånting sånt* # (Sabaah, aC05-006)

Vi måste alltså skilja mellan vaghet som hänförs till det modifierade ledet i sig och vaghet som tillskrivs den mängd som det modifierade ledet ingår i. I normalfallet gör *å sånt* mängden vag, p.g.a. den inledande konjunktionen *å*. Påhängsuttryck som gör det modifierade ledet vagt inleds snarare med ett utsatt eller underförstått *eller* (jfr även Aijmer 1985: 115).

4.2. *å sånt* som anföringsmarkör

Ungdomsspråk i allmänhet utmärks av en riklig förekomst av återgivet tal, direkta citat eller pseudocitat (Kotsinas 1994, Nordberg 1985); i det senare fallet hittar talaren själv på den exakta ordalydelsen, som tillskrivs den citerade som ett rimligt och möjligt yttrande.²⁵ Kotsinas konstaterar att ”småord som *liksom*, *ungefär*, *typ* och *så här* [...] bland mycket annat [kan] spela en roll som markör för anföringar” (1994: 41). Men den vanligaste anföringsmarkören är förmodligen *ba* (i undantagsfall förekommer den längre formen *bara*), som fått en grammatikaliserad anföringsfunktion i ungdomsspråk (se Eriksson 1992, 1997; Kotsinas 1994). Vissa av dessa anföringsmarkörer placeras vanligen efter citatet/pseudocitatet medan andra också kan föregå det (Kotsinas 1994: 91). Öqvist (1997) undersöker partikeln *sär*:s funktioner i samtal och konstaterar att denna bland annat kan fungera som markör för direkt anföring, då alltid i positionen före anföringen. Föreliggande undersökning visar att också *å sånt* kan fylla funktionen att markera anföring, såväl direkt som indirekt anföring. *Å sånt* placeras då alltid efter anföringen.

Även som anföringsmarkör kan *å sånt* bibehålla den additiva och/eller den jämförande betydelse som uttrycket har som modifierare. *Å sånt* som följer på en direkt anföring markerar slutet på ett citat, eller snarare ett pseudocitat, men kan dessutom ange att det citerade yttrandet i själva verket följdes av flera yttranden. Betydelsen hos *å sånt* blir då närmast ”och andra liknande saker” (jfr den modifierande funktionen).

²⁵ Snarare än att exakt återge vad någon sagt används pseudocitatet ”för att i dramatiserad form framhäva ett händelseförlopp eller ett tillstånd, samtidigt som de uttrycker talarens egna subjektiva känslor och attityder inför det han talar om” (Kotsinas 1994: 43).

- (30) a. hon skicka meddelande klockan sju # e sju på morgonen # <opp å hoppa vi börjar nu> *å sånt* (Sabaah, aC05-006)
 b. för e NN bad bad om en chans du vet <snälla jag vill få jag vill verkligen få vg> *å sånt* # (Jing, aC05-006)
 c. <du e en väldigt speciell person för mej> *å sånt* # (Aurora, aE05-018)

Inte sällan inramas ett citat av ett inledande *ba(ra)* (se ovan) och ett avslutande *å sånt*:

- (31) a. så *bara* <okey hon [ska] komma när som helst> *å sånt* (Gorda, aC05-006)
 b. han *ba* <kan du inte komma hit> *å sånt* (Aurora, aE04B-005)
 c. asså hon *ba* <ja vad har du gjort i helgen> *å sånt* (Bodil, aE05-018)
 d. hon *ba* <å ja den värsta mackan> *å sånt* jag *ba* <mm> (Aurora, aE05-018)
 e. han *ba* <ja # jag har sett dej i skolan> *å sånt* jag *ba* + (Märta, aE05-018)
 f. så sa hon *bara* <Mi var e din mobil> *å sånt* # <i väskan> (Aurora, aE04B-005)
 g. hon *ba* <ja jag mår inte bra idag> *å sånt* <fan också>²⁶ (Bodil, aE05-018)
 h. han *bara* <ja häng med på krogen nån gång> *å sånt* (Jing, aC05-006)
 i. jag *ba* <jag måste fjäska för din skull> *å sånt* (Jing, aC05-006)

Ibland fortsätter talaren med direkt anföring efter ett inskott av *å sånt*. I sådana fall fungerar *å sånt* förmodligen som en temporär gränsmarkör, innan talaren fortsätter med en ny replik, jfr (31f).

Slutligen finns det exempel på att *å sånt* förekommer också efter indirekt anföring:

- (32) a. så fråga han så *vem jag eller vad jag hette å sånt* # å jag bara <vem e du blablabla> (Aurora, aE05-18))

²⁶ Här kan man tänka sig att *å sånt* fungerar som en gardering för att det föregående yttrandet kanske inte är exakt återgivet. Därefter fortsätter citatet med *fan också*.

Att *å sånt* markerar slutet på en anföring utesluter inte att uttrycket samtidigt kan ha en modifierande funktion, dvs. att markera att föregående led ingår i en större mängd som inte preciseras (se 4.1.). Jämför exemplen i (31) ovan där *å sånt* både kan markera slutet på anföringen *och* att det citerade yttrandet metonymiskt står för flera yttranden, alltså att yttrandet mellan *ba(ra)* och *å sånt* i själva verket var ett av flera.

4.3. *å sånt* som gränsmarkör

Som gränsmarkör markerar *å sånt* slutet på ett yttrande; därmed kan uttrycket också, och samtidigt, signalera talarbyte, jfr (33)-(35).²⁷ I (31) förekommer *å sånt* dels före paus (#), dels som en avslutning på yttrandet, varpå talarbyte sker. Före talarbyte är den avgränsande funktionen särskilt framträdande. Den modifierande funktionen (vaghetsbetydelsen) är svag, om än inte helt frånvarande, och bör kanske snarare hänföras till hela yttrandet eller satsinnehållet än till enskilda konstituenten (jfr Kotsinas 1994: 89f).

(33) aC05-006:

Duhi: sån där de e krig *å sånt* # Amerika du vet dom bombar+.

Jing: ja

Duhi: andra stä+ såna länder *å sånt*

Sabaah: a varför visar dom inte de # de de e såna djävlar

(34) aC05-018:

Duhi: vad har du för musik på din minidisc?

Gorda: de e Anouk

Jing: de e bra att du köpt+ jag trodde du skulle köpa sån minidisc där
de e sån platt batteri # de e inte bra med dom

Gorda: nä jag vet # ja

Jing: vet du om man köper en sån batteri de kostar minst femhundra
spänn *å sånt*

Duhi: Anouk sa du

²⁷ Inte bara renodlade påhängsuttryck kan fungera som gränsmarkörer. Öqvist (1997) finner i sin undersökning exempel på att även *sär* (sprunget ur 'sådan här/där' och 'så här/där') som i övrigt huvudsakligen används framåtsyftande, kan ha en avgränsande funktion, mellan två satser eller efter ett yttrande.

(35) aE04B-016:

Märta: dritteridi # satt man där på morgonen # de var rent mörkt ute

Bodil: de var helt mysigt

Märta: drar för gardinerna

Bodil: helt mysig *å sånt*

Inger: asså tänk när man var mindre man skulle sjunga dom sångerna xxx
för idag

Ibland förekommer *å sånt* i ett och samma yttrande både som allmän gränsmarkör och som anföringsmarkör (markerar slutet på en direkt anföring) i betydelsen 'etc.':

(36) så knäcks korken sådär på mitten *å sånt* hon **bara** <djävla vin> *å sånt*

(Aurora, aE05-017)

Också *du vet* kan fungera som gränsmarkör (se Svensson denna volym). När *å sånt* och *du vet* förekommer i samma yttrande föregår *å sånt* alltid *du vet*, jfr:

(37) sån svensk å blond *å sånt du vet* (Jing, aC05-006)

Du vet tycks med andra ord fungera som den övergripande gränsmarkören.

5. *helt* som förstärkande adverbial

Ett av de utmärkande dragen i SMG-materialet är den frekventa användningen av *helt* som förstärkande adverbial, jfr *hon e helt benig*.

Både som adjektiviskt pronomen och som gradadverbial har *hel(t)* totalitetsbetydelse. Det anger att en referent avses i dess helhet (*hela äpplet*) eller att maximivärdet för en viss egenskap uppnåtts (*helt torr*) (SAG bd 2, s. 380, bd 3, s. 202). Adverbialet *helt* uttrycker alltså semantiskt sett en gränsbetydelse, som kan härledas ur pronomenets deskriptiva betydelse. För att en viss kombination av gradadverbial + adjektiv/adverb ska vara grammatisk måste det normalt råda "semantisk harmoni" mellan modifieraren och dess huvudord (Paradis 1997: 159ff). I de kombinationer av *helt* + adjektiv som vi företrädesvis hittar i standardsvenskan uttrycker adjektivet som förväntat en egenskap som är semantiskt

avgränsad. Det gäller för adjektiv som betecknar en egenskap som utgör ett maximivärde (*full, torr*) och som i kombination med *helt* (eller t.ex. *ganska, nästan*) får en graderbar betydelse (*helt full*). Det gäller också för adjektiv som betecknar ett tillstånd/en egenskap som antingen råder helt och hållet eller inte alls (*död, fyrkantig, färdig, fel, slut*). Sådana komplementära adjektiv är per definition icke-graderbara, och därmed inte möjliga att komparera – även om vi kan stöta på användningar, framför allt metaforiska, där adjektivet uttrycker grad av den angivna egenskapen (jfr *han är den fyrkantigaste människa jag träffat*).²⁸ När *helt* kombineras med ett komplementärt adjektiv betonas (uppnåendet av) den absoluta gränsen, jfr *helt död, helt färdig*.²⁹ *Helt* tillför med andra ord ett förtillstånd – till vilken graderbarheten kan hänföras. En tredje typ av adjektiv som kan modifieras av *helt* anger både en gräns, i form av en yttersta punkt på en skala, och en graderbar betydelse (*fantastiskt, briljant*) (jfr Paradis 2001: 52).

Också adverb kan vara antingen avgränsade eller oavgränsade. Tidsadverbet *plötsligt* betecknar ett momentant igångsättande och är därmed avgränsat, medan gradadverbet *mycket* betecknar ett (ospecificerat) intervall på en oavgränsad skala. I standardsvenska är *helt plötsligt* en grammatisk konstruktion medan *helt mycket* är en ogrammatisk konstruktion.

I Malmömaterialen är användningen av *helt* som modifierare betydligt friare än i standardsvenskan. Det finns en mängd exempel på att *helt* modifierar oavgränsade adjektiv – alltså tvärt emot ”regeln”. Jämför exemplen nedan:

- (38) a. hon e *helt benig* (Jing, aC05-001)
b. alla e *helt smala* # tjejnerna e *helt fula* (Jing, aC05-001)
c. där var du *helt gullig* (Gorda, aC05-001)
d. han var *helt svettig* å sånt (Jing, aC05-001)
- (39) a. *helt jobbig* (Bodil, aE05-018)
b. jag blev *helt rädd* (Aurora, aE05-018)
c. jo man blir *helt arg* på henne (Aurora, aE05-019)
d. du ser *helt rädd* ut (Märta, aE05-019)

²⁸ Jfr SAG bd 2, s. 159f.

²⁹ Jfr analysen av *all* hos Buchstaller & Traugott (2006: 348).

Också den engelska motsvarigheten *all* har en ursprunglig totalitetsbetydelse men har i nutida engelska alltmer kommit att användas som modifierare av oavgränsade egenskaper/tillstånd och har då snarast betydelsen 'hög grad'. Buchstaller & Traugott (2006) konstaterar att möjligheten att kombineras med oavgränsade adjektiv funnits redan i fornengelskan men att denna användning ökat markant över tid. I en studie av bruket av gradmodifierare ("degree modifiers") hos tonåringar i London på nittioalet konstaterar Paradis (2000b) att *dead* och *quite* har fått en utvidgad användning, från att beteckna totalitet – och modifiera avgränsade adjektiv (*dead right*) – till att beteckna skalaritet, och modifiera oavgränsade adjektiv (*dead easy*).

I standardsvenskan är vissa användningar av *helt* som bestämning till ett annat adverb konventionaliserade, jfr *helt plötsligt*. Det gäller också *helt inne i ngt*, som kan påträffas i det informella talspråket i allmänhet, jfr följande exempel ur Malmömaterialet:

(40) dom brukar alltid snacka med mej när jag e *helt inne* i en film å sånt (Jing, aC05-018)

I Malmömaterialet finns emellertid också användningar där *helt* modifierar ett adverb som känns mer främmande för standardsvenskan, jfr:

- (41) a. när en nä+ en person som fjäskar *helt mycket* får *helt bra betyg* (Jing, aC05-006)
b. de e *helt högt upp* (Jing, aC05-001)

I (41a) modifierar gradadverbet *helt* de oavgränsade gradadverben *mycket* respektive *bra*. Också *högt upp* i (41b) har oavgränsad betydelse. När det gränsbetecknande *helt* kombineras med ett oavgränsat adverb tycks alltså konstruktionen bli ogrammatisk i standardsvenskan.

Helt används dessutom i kombination med *så*, där förbindelsen modifierar ett adjektiv, alternativt förekommer utan huvudord:

- (42) a. även om de inte var högt upp så e de ju ändå *helt så obehagligt* (Märta, aE05-019)
b. den e *helt så slät* äcklig (Märta, aE04B-016)

(43) jag blev *helt så* jag skämdes (Sabaah, aC05-001)

Genomgående för exemplen (38)-(43) ovan är den förstärkande funktionen hos *helt*, dvs. talaren uttrycker sin subjektiva attityd till innehållet i det sagda. När *helt* bestämmer ett oavgränsat adjektiv eller adverb tycks det alltså som om tyngdpunkten i betydelsen har förskjutits från propositionell till pragmatisk och subjektiv. En sådan utveckling beskriver Traugott (1989, 1995) som ett fall av *subjektifiering*: lexikala uttryck utvecklas till att i allt högre grad uttrycka talarens subjektiva attityd till propositionen. För Traugott är begreppet subjektifiering förbundet med grammatikalisering av adverbial med propositionell betydelse till pragmatiska markörer.³⁰ Det faktum att *helt* kan kombineras med ett semantiskt oavgränsat huvudord är också det ett indicium på att den totalitets- eller gränsbetydelse som förknippas med den propositionella betydelsen hos *hel(t)* är förbleknad.

Den propositionella betydelsen har alltså både förbleknat och generaliserats medan en pragmatisk betydelse tillkommit, eller förstärkts (jfr Paradis 2000a). Detta är en utveckling som också engelskans *complete* respektive *total* genomgått.³¹ Paradis (2000a) beskriver den semantiska dimensionen i grammatikaliseringen av förstärkningsuttryck som en förändring i prominens mellan de båda aspekter som konstituerar adjektivets komplexa betydelse, den innehållsliga aspekten och den schematiska.³² När *complete*, *total* används som förstärkningsuttryck skjuts den innehållsliga betydelsen i bakgrunden och den schematiska, dvs. graderbarheten, blir framträdande. Beträffande *helt* skulle ett sådant reso-

³⁰ Märk alltså att både Traugott och Langacker (se avsn. 3.2.) använder termen subjektifiering ("subjectification") för en viss aspekt av grammatikaliseringsprocessen, men med delvis olika innehåll och syftning. För Traugott syftar subjektifiering, som sagt, på utvecklingen av pragmatiska markörer som uttrycker talarens subjektiva attityd till propositionen, medan för Langacker termen har en vidare innebörd som beteckning för inkorporering av grunden (talsituationen) i ett uttrycks betydelse.

³¹ Men till skillnad från *helt* har de engelska motsvarigheterna också som förstärkningsuttryck bibehållit kravet på semantisk harmoni med de led de modifierar, dvs. de kan bara kombineras med avgränsade adjektiv (se Paradis 2000a: 3).

³² Paradis (t.ex. 1997, 2000a, 2001) antar att betydelsen hos ett språkligt uttryck kan hänföras till både en innehållsdomän och en schematisk domän. Den förra beskriver uttryckets lexikala betydelse medan den senare anger de konfigurativa egenskaperna, för adjektiven t.ex. i termer av graderbarhet och avgränsbarhet.

nemang innebära att den deskriptiva betydelsen 'fullständigt' förbleknar, medan den schematiska graderbarheten träder i förgrunden. Samtidigt sker, som vi sett, en generalisering av denna graderbarhetsbetydelse så att den blir tillämplig också för oavgränsade adjektiv. Betydelsen hos *helt* som förstärkningsuttryck skulle, i likhet med de engelska motsvarigheterna, kunna beskrivas som HÖG GRAD³³ (jfr Paradis 2000a : 12).

Sammanfattningsvis antar jag att *helt* har genomgått en grammatikaliseringsprocess med såväl utvidgad extension som subjektifiering av betydelsen (i Traugotts mening) som följd.

6. Slutord

Beskrivningen av tre karakteristiska drag i Malmöungdomars talspråk visar på pågående grammatikaliseringsprocesser. Det jämförande pronomenet *sån* används, liksom i det talade standardspråket, i en rad olika funktioner som baseras på den deiktiska/demonstrativa potentialen i ordet. I Malmömaterialet har dock *sån* ytterligare utvidgade användningar. Mest frapperande är att *sån* kan stå på artikelplats i nominalfrasen och fungera som determinerare, och därmed åtminstone skenbart ersätta framför allt den obestämda artikeln. Särskilt tydligt blir detta i kontexter där *sån NP* introducerar en ny diskursreferent, t.ex. i presentationskonstruktioner. *Sån* fyller här samma funktion som den obestämda artikeln men betydelsen är inte entydigt indefinit. Den jämförande och demonstrativa betydelsen finns kvar, om än inte fokuserad, också i funktionen som determinerare. När *sån* inför en ny diskursreferent betecknas denna som på samma gång ny och känd, nämligen genom att *sån* signalerar att den nya referenten hör till en typ av referent som lyssnaren antas kunna identifiera. Det indefinita *sån* rymmer alltså ett demonstrativt – och därmed definit – betydelseelement, som jag antar vara en viktig faktor i grammatikaliseringsprocessen till determinerare. Konklusionen blir att *sån* har drag av både indefinit och definit artikel och kanske helt enkelt ska betraktas som en tredje typ av "artikel".

Det s.k. påhängsuttrycket *å sånt* uppvisar också grammatikalisering i Malmömaterialet. Det används inte bara som vaghetsmarkör (för att ange en obestämd

³³ Versalerna betecknar att betydelsen ska ses som just schematisk och abstrakt, till skillnad från den propositionella betydelsen.

mängd till vilken föregående nominalfrasreferent hör: *mössor å sånt*) utan också i samtalsstrukturerande funktioner, som avslutande anföringsmarkör och som allmän gränsmarkör för att markera slutet på ett yttrande.

Slutligen visar analysen av användningen av *helt* att detta ursprungliga gradadverbial håller på att utvecklas till ett pragmatiskt förstärkningsuttryck som kan modifiera inte bara avgränsade adjektiv och adverb (*helt torr, helt plötsligt*) utan också oavgränsade (*helt söt, helt mycket*). Betydelseförskjutningen från den propositionella nivån, där *helt* är totalitetsbetecknande, till den pragmatiska, där *helt* är en subjektiv markör för 'hög grad', är tecken på en pågående grammatikalisering.

Hur förekomsten och bruket av dessa, och andra, språkliga innovationer ser ut i andra varieteter av svenska, särskilt de som talas av ungdomar i andra flerspråkiga storstadsmiljöer än Malmö, blir en fråga för kommande undersökningar.

Litteratur

- Aijmer, Karin, 1985. Vad man ej klart kan säga – om vaghetsmarkörer. I Allén, Sture et al. (utg.), *Svenskans beskrivning* 15. Göteborgs universitet. 107-117.
- Bodén, Petra, denna volym. ”Rosengårdssvensk” fonetik och fonologi.
- Buchstaller, Isabelle & Traugott, Elizabeth Closs, 2006. *The lady was al demonyak*: historical aspects of Adverb *all*. *English Language and Linguistics* 10.2: 345-370.
- Dines, Elizabeth, 1980. Variation in discourse – ’and stuff like that’. *Language in society* 9. 13-31.
- Ekberg, Lena, 2006. Bruket av *sån* i ungdomsspråk på mångspråkig grund. I Ask, S. m.fl. (red.), *Lekt och lärt*. Vänskrift till Jan Einarsson 2006. Växjö: Växjö University Press. 65-73.
- Eriksson, Mats, 1992. *Ett fall av grammatikalisering i modern svenska: ba i ungdomars talspråk*. (FUMS rapport nr 166. SoLiD nr 1.) Enheten för sociolingvistik. Uppsala universitet, Uppsala.
- Eriksson, Mats, 1997. *Ungdomars berättande. En studie i struktur och interaktion*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 43.) Uppsala.
- Jucker, Andreas & Ziv, Yael (eds.), 1998. *Discourse markers: descriptions and theory*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Kotsinas, Ulla-Britt, 1994. *Ungdomsspråk*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Langacker, Ronald W., 1990. Subjectification. *Cognitive Linguistics* 1-1. 5-38.
- Langacker, Ronald W., 2002a. Remarks on the English grounding systems. I Brisard, Frank (ed.), *Grounding. The Epistemic Footing of Deixis and Reference*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 29-38.
- Langacker, Ronald W., 2002b. Deixis and subjectivity. I Brisard, Frank (ed.), *Grounding. The Epistemic Footing of Deixis and Reference*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 1-28.
- Langacker, Ronald W., 2004. Remarks on nominal grounding. *Functions of Language* 11:1. 77-113.
- Lindström, Eva, 2000. Påminnande – en funktion hos demonstrativer i samtalsvenska. *Denna – den här – den där. Om demonstrativer i tvärspråklig belys-*

- ning. *En minnesskrift till Elsie Wijk-Andersson*. ASLA Information 26:2. 93-102.
- Nordberg, Bengt, 1985. Om ungdomars samtalsstil. Några preliminära iakttagelser. *Nysvenska studier* 64. 5-27.
- Norrby, Catrin, 2001. Svenska påhängsuttryck av typen *å sånt* och *eller nåt*. En diskussion av deras förekomst och funktion(er) i ett samtida ungdomsmaterial. *Språk & Stil* 11. 183-210.
- Paradis, Carita, 1997. *Degree modifiers of adjectives in spoken British English*. Lund: Lund University Press.
- Paradis, Carita, 2000a. Reinforcing adjectives. A cognitive semantic perspective on grammaticalization. I Bermúdez-Otero, Ricardo et al. (eds.), *Generative theory and corpus studies. Topic in English Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter. 233-258
- Paradis, Carita, 2000b. *It's well weird*. Degree modifiers of adjectives revisited: the nineties. I Kirk, M. John (ed.), *Corpora galore: analyses and techniques in describing English*. Amsterdam & Atlanta: Rodopi. 147-160.
- Paradis, Carita, 2001. Adjectives and boundedness. *Cognitive Linguistics* 12-1. 47-65.
- Schiffrrin, Deborah, 1987. *Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svensson, Gudrun, denna volym. Funktion och betydelse hos *duvet* i två gymnasistgrupper i Malmö.
- Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan, Andersson, Erik, 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Traugott, Elizabeth Closs, 1989. On the rise of epistemic meanings in English: an example of subjectification in semantic change. *Language* 65. 31-55.
- Traugott, Elizabeth Closs, 1995. Subjectification in grammaticalisation. I Stein, Dieter & Wright, Susan (eds.), *Subjectivity and subjectivisation*. Cambridge: Cambridge University Press. 31-54.
- Öqvist, Jenny, 1997. *Jamen förr i tiden så va re ju mera sär "å vicken vacker hatt du har"*. Om partikeln 'sär's funktioner i samtal. D-uppsats, Institutionen för lingvistik, Stockholms universitet.